

Lezê Serbestiya Miletê Zazay/Kırmanci de Qıymetê Zoni,

Tija Sodiri, Frankfurt a.M., Gulane 1996, pelge 20-37.

Na noste seweta interneti kerd hazır.
Sıma ke nostunê ho de neqıl kenê, leê namê noskari de na
çıme *Tija Sodiri* bınosê.

Lezê Serbestiya Miletê Zazay/Kırmanci de Qıymetê Zoni

Dr. phil. Zılfi Selcan

1. Zon u identita

Ez domonênia ho ra ve nat eve zonê ma u pie ho, eve zonê Kırmanci/Zazaki biyo pil, qesê ma u piyê mı, yê apunê mı, yê niazniunê mı, yê dêk u qalîkê mı, yê xalun u xalciniunê mı ... hona mı viri derê. Tomê ho mı rê zê hemgêni şîrêno, zê şîr u zêrveti wes yeno. Mı şaxsiyetê ho leto zêde zonê Kırmanci ra guret. Zon ve ho zu qılıfo, zê pîrêniyo; hama zerê zoni de zu xezna esta: kultur; esq u çêf, şin u şîwan, derd u bela, haskerden u zerevêsaêni, cüanîk u cüamerdêni, pêro eve zon vazînê. Mordemo ke zonê ho ra morım mend, bêzar u bêzono, yanê lalo; nêşikino derdê ho vazo. Derdê ho ke nêva, derman ki nêvineno.

Apê minê rameti, Weliyê Sîlê Alê Sodi qesey kerdêne, ez hona zof cênc biyo, aqılê ma hona i qesunê kamilunê ma ser, a felsefa Kırmanciye ser nêşiyêne. Ey vatêne 'çor berê mordemi estê: *aqıl u fam u izan u marifet*.

Naine ra ke zu nêmezet vi, kês hona mordem saynêbeno'. Yanê yê zuy ke *aqılê* ho bîbo, hama *famê* ho çine bo u/a mordem nêbeno/a. Ya ki yê zuy/e ke *izanê* ho bîvo, hama *marifetê* (kabiliyet) ho çine bo, u/a ki mordem saynêbeno/a.

Na qesa ra bêli beno ke, *fam* u *izan* eve zon beno. Kês kêşî bêzon fam nêkeno. Coka vazîno ke; 'Her teyr ve zonê ho waneno'! Zarance ve zonê ho wanena, qılancîke ve zonê ho qıştnena,

mirçike ve zonê ho çiftnena. Yê her kêşi zonê ho ero cı wes yeno.

Yanê mordemo ke zon ra moşimo, nêşikino 7owa fam kero, ya ki çiyê tarıf kero, biaro ra zon, ero cı salıx do. Dêmake sertunê mordem-biyaene ra, *fam u izan* eve zon-zonaene yenê hurendi. Zuye ki esta ke, zarance ve zonê ho rindeka. Zaranca ke êndi nêwend bena lal, rindek saynêbena. Yê mîleti ki heniyo. Zu mîleti ke zonê ho kerd vindi, êndi beno lal, 7omê ho nêmaneno. Zarance ke eve wendisê ho nêwend, zê qılandike qıştna, beno tamase. Zu mîleti ke zonê ho nê, zonê sari qesey kerd, u ki beno tamase.

Na qesu ra fambeno ke, zon roê mordemio. Mordemê ke zu zon qesey kenê, zuvini dayina rınd fam kenê, i *zu mîlet* say benê. Dêmake zon hem roê mordemio, hem ki roê mîletio. Zonê zu mîleti ke dariya we, ro cı ra oncino, beno zê dara huske.

Coka, mîleto Kırmanc (Zaza) ke qedr u qıymetê zonê ho bızono, qesey kero, ero domonunê ho salıx do, mektevunê ho rono, tede bınoso, bıwano, u waxt hona seveknino, husk nêbeno, kêwe maneno.

Ao/a ke teyniya nona vêri rê gurea/ê fayde ho mîletê ho nêrest, cüamerd/cüanike saynêbeno/a.

Mordem gune tek teyniya nona vêrey rê nêgureo, gêreke faydê ho mîletê ho řeso.

Pilunê ma dewa Paxi de her waxt derd u bela ke Tırki ra onta, ey sero daima qesey kerdêne. Eve qesey kerdena moa mı, eskerê Tırki çê ma hirê şey vêsno. Hirê şey mîletê Kırmanci hetê Paxi de mal gaê ho gureto şemo, şiyo kou. Leto zêdê řiyê hetê Heyder u Demeni. Eke amê niado ke dewi, hekını pêro adır no pıra vêsne.

Waxtê *otuzsekizi* de nezdıyê dewa ma de, Derê Zuxıri de 850 mordemi, cini u cüamerd u domoni, iê ke bêçek Heyder u

Demeni ra amê teslim biye, eskerê Tırki eve bêbextêni qırkerdê, dıma sungi kerdê. Peyniye de ki qaz verdo ra meyitu ser, vêsnê.

Ma ke cêncênia ho de na qesey hesnêne, ho ve ho vatêne na Tırki ça dısmenê miletê maê? Ma ra çi wazenê? Naê sero êndi kotı vi aqılê mı ke, dewleta Tırki wazena ke miletê Kırmanci/Zazay werte ra wedaro. Hama honde nüfus eve qırkerdene wenêdarino! Ma çituri beno? Eve asimilasyon darino we! Çituri beno? Naê de kolonyaliste zê İngiliz u İspanyoli hostaê. Hama Tırki ki hondê dine bi hosta:

1. Virende mektevunê ho nanê ro, tede zonê ho ro i miletî salıx danê. Na, game ve game bena. Hem mektev de, hem ki eskeriye de beno.
2. Zonê i miletî qız vinenê, yasax kenê. Yanê mektev ronaene, kıtav u qazanta vetene, her çi kenê yasax.

Peyniya asimilasyonu heni xıravına ke, mordemê ke asimile bi, dısmêni ra dayi zêde benê dısmênê miletê ho. Hem ho, hem ki her çiyê miletê ho qız u qefçıl u xıravın vinenê. Dısmêni rê benê şüane, benê kole u xızmekar. Xelê azê Kırmanciye otuzsekiz ra nat niya asimile bi, miletê ho rê, kulturê ho rê, xelesa miletê hoa siyasiyerê bi dısmên.

Na hal ra gore indi kotı vi aqılê mı ke, xezna kulturê Kırmancî (Zazakî) zon u edebiyato huyo. Zon u edebiyat ke dariya we, êndi her çi mireno, rô cı ra oncino we, her het ra teslimê dısmêni beno. Hama na qesa Kırmanciye ki esta ke, vanê: 'Sarê ho da, sirê ho nêda'. Yanê xelê çêr u sevkanunê Kırmancu (Zazau) seweta xelesa miletê ho sarê sana harêdo şia, hama mileto Kırmanc (Zaza) oncia ki teslimê sarê teveri (Tırk u Kuri) nêbi.

2. Zon u kulturê Zazaki sero karê mî

Ez 1964 ine de amune Almanya. Sifte na serê de Tırkiya ra mordemi amey Almanya. Ez şiyêne mektevê şinate. Ma her serê şiyêne dewa ho izne. U waxt her kêşî teypi tey berdêne. Mî ki u waxt ra gore zu teypo de hewl herina, gumano 1968 ine de bi, tey berd dewe. Ez u waxt ravêr şiyô çê zu olvozê ho. Dewa dey nêzdiyê Erzingani de biye. Mî a dewe de mordemê kamil u zonaaxî day qesey kerdene, mordemê ke lawiki zonêne, vengê ine guret ve teyp.

Uzara şiyô Dêrsım; şiyô dewa ho Pax. Mî hem dewa ho de, hem ki dormê dewunê ma de '68 ine ra tepiya çıqaşi ke fırsat di, lawik u sanikê Kırmancki (Zazaki) gureti teyp. Lawikê Sılê Qızı, yê Ala Vêrdi, yê Bava Kiazimê Dewrês Cemalızı ... filan, gureti bante. Mî hem ki qıymet dêne qesunê *Otuzsekizê Tırku*. Çı ke i ki dokumantasyonê tarixê miletê Kırmanci (Zazay) bi.

Ez ke 1975 de Almanya ra şiyô izne, hokmatê Tırki welatê Kırmanciye/Zazau de sıqiyönetim na vi ro. U riziko de dayi, ez ve teyp taê dewu ra feteliyo, zon u edebiyatê Kırmancki (Zazaki) sero, mî materyal da arê. Hata nıka zon u kulturê Kırmancki/Zazaki sero xelê materyal rest pê. Pêro piya teyp de 250 sate ra zêdero.

Mî wast ke, çıqaşi ke mî dest ra ame, zon u kulturê ho merdene ra xelesnan, meste bêro ke mektevê ma nay ro, tede bıwaniyo, kıtav u gazantê ma veziyê, tede bınoşiyô. Yanê mesela tek teyniya yê zoni niya. Zon qavo, eve tarix pêda biyo. Hama zeêre na qavê tarixi de xezna esta ke, mêrasê pi u xalîkunê miletê Kırmanci/Zazayo, eve qıymeto, cevairo. Na xezna tarixi eve zon, az ve az, hata dewrê ma ama. Ma ki gêreke wairê na xezna ho vezime. Çıke na xezna kultur u identita, rô dana miletê Kırmanci/Zazay.

Ez ke Almanya ra şiyêne dewe, mî domoni çê ma de kerdêne

top, nosten u wendisê Kırmancki/Zazaki cı salıx dêne. Taxtê maê nostişi çine bi, mı hurendia dey de sozia noni guretêne, tebeşir ki herina vi, tey berdı vi dewe. Domoni nostena Kırmancki/Zazaki ret mısay. Mı vazife ki dêne cı ke, her kês sanikê bınoso tey biaro. Domonu eve hewes nostêne, tey ardêne. Waa mına rametiye *Ginase* ki mı rê zu *Sanika Kêrziki* nostı vi.

2.1 Karê kultur u siyaseti

Wertê Kırmancun (Zazaun) u Kırdasu (Kuŕu) de rew ra ve nıka meselê esta. Na mesela sero daima qewıa u hurênais beno: Nu, lezê musavi-biyaişio ('eşitlik mücadelesi'). Çıke werte de dı identitey ('kimlik') estê; *identita Zazay/Kırmanci* ve *identita Kırdaşi/Kuŕi* ra. Kuŕi wazenê ke, *identita Zazay* wedarê, ine asimile kerê, biarê *identita* ho ser. Hama Zazay/Kırmanci ki naê nêwazenê. Cokao ke daima na mesela sero nanê hurê.

Ez ve ho ki eve Kırdasu/Kuŕu ra piya wertê karê kultur u siyaseti de biune. Hama mı demgê *identita* ho ra qe taviz nêdo, seweta serbest-biyaena na *identita* ez daima verva şovenizmê Kuŕu/Kırdasu veziyo.

Na hal ra gore mı ho ve ho vatêne 'tek teyniya dokumentasyonê zon u edebiyati bes niyo. Karo siyasi ki lozimo. Miletê binedeşti eve karo siyasi benê qewetın, verva dısmêni vezinê, hata ke bınê deşti ra veziay, haqa ho gurete, bi serbest.' Ez ve ho coka wertê 1974-79 ine de seweta xelesa miletê Kırmanci/Zazay eve usile lezê demokrasi gureune. Seŕa 1976 ine de, asma marte de, ma Köln de zu sewa Newrozi organize kerde. Sifte u waxt eve Kırmancki/Zazaki mı zu beyanname nost. Mı beyanname kaşıta momi de daktilo kerd, berd dukanê Pasaê Elaltunbay. Pasa Zazao de Bingolız bi, bêli kerdêne ke zonê ma ra zof haskeno. Eve ho wairê dukanê

kıtavu bi. Mı ve dey ra dukanê dey de piya makina de teksir kerd. Çıturi ke qediya, mı pelga vîrêne gurete, vîrende eve ho kêle kerde, dima ki dê Pasay. Mı va: ‘Pasa, tu ki kêlê ho bîbîrne. Na sate, tarîxê mîletê ma de zof muhîma. Ma ita sîfte hona eve zonê ho zu beyanname vezeme. Na sate demgê ho vira meke!’ Pasay ki pelga beyannamiya vîrêne gurete, kêle kerde. Pasa taê serû ra tepiya peyser şî vi welat. Mı Pasa par (17-19. marte 1995) Stockholm de *Seminerê Terminoloziunê Zazaki* de di ke, amo uza iltica kerdo. Ma na durım uza dost u olvozunê binu rê ki qesey kerd, a deqa oncia arde ra ho viri. Ma na beyannamo Zazakio vîrên hem Köln de, hem ki xelê caunê Almanya de kerd vîla.

İnkarciyê Kırmanci/Zazay verva zonê ho veziay

Ez u waxt Berlin de Universita Teknik de televe biyo. Asmê ra tepiya şîyo Bochum ke, mı ra vake ‘verva i beyannamê Zazaki zu beyanname veto.’ Mı va: ‘Kami veto?’ Ma da pers kerdene. Peyniye de bêli bi ke, eke gurupê DDKD’y, sempatizanunê Sait Kırmızıtopraki, veto. Ni kamê? ‘Onbaşiyê’ nine ki, eke Xıdır Kurumo Dêrsımîzo! (Ez ve ho nasnêkan.) ‘Tolıvê’ ho ki eke Memed Ali Ateş u biraê ho ve taê binu raê, taê ki Kurê Mardinız u yê zovina caunê. Îê ke kerdo vîla ki, ma pers kerd ke, leto zêde Kırmancê/Zazaê Dêrsımîz u Erzinganîzê. Se vato beyannamê ho de? Tede nosto ke, ma ça eve Zazaki beyanname veto! Tede vanê:

‘Bunlar Zazaca bildiri çıkarmışlar, Kürt halkının dilini bölüyorlar!’

‘Nine eve Zazaki beyanname veto, zonê mîletê Kurdi kenê letey!’

Ma sas bime. Saê ke na zon xiaro, beno letey! Çıturi beno ke, zono Kırdışkiyo ke ni qe fam nêkenê cı rê wair vezinê, hama zonê ho ki red kenê?! Ni gêreke sa bê. Ça beyannamê zonê ho protesto kenê? Mordem çıturi honde beno dısmenê zon u kulturê ho, dısmenê mîletê ho?

Zu mesela bina de nianene ki, marte 1977 de biye. A seŕe mı suka Esseni de zu sewa newrozi organize kerde. Mı ve ho ki, hem beyanname vetı vi, hem ki a sewe de zon u kulturê Zazaki eve qesey kerden u lawıku temsil kerd. Eyaletê Nordrhein Westfaleni de xelê nufusê Zazay/Kırmanci esto, salon bi vi pır. Miletê ma ke zonê ho de qese u lawıki hesnay, zof bi sa.

Sewe ra tepiya, roza bine olvozunê i waxti ra doxtor Kiazım Taş ve Sertaç Bucaxi ra amey leê mı, vake: *‘Şime caê piya samia ho borime, tenê ki qesey kerime.’* Mı ki va *‘heya, şime.’* Ma ke şime zu loqanta, tenê qesey kerd, Kiazım Taşı qal ard ra, vake:

‘Sen gel bu Zazacayı bırak, Kürtçe öğren, Kürtçe türkü söyle.’

Ma noni seroime. Mı heni zona ke, non gula mı ro nêşi, poştia mı ro şı. Ez qariyo, mı va:

‘U senê qeso! Sıma çituri mı ra çıyo henên vanê! Tırki hetê ra ma ra vanê ‘zonê ho caverdê, bêrê zonê ma bımısê; sıma ki hao vanê ‘Zazaki caverde, bê Kırdasıki bımise.’ Yanê Tırki ki wazenê ke zonê Zazaki wedarê, sıma ki nao heni wazenê. Ma u waxt ferqê sıma u asimilasyonciunê Tırku çıko!? Ez zonê ho qe feda nêkan; seweta serbestiya na zon u kulturı sero daima lez kan. reyına çıyo nianê mı ra mevazê!’

Ala rêê na inkarciun u inkarcênia nine de niadê! Hesav kerê. Zu Kırdas/Kur ke mı ra niya vazo, ison vano *‘tamam, nu ma ra has nêkeno, heni vano, şêro va vazo.’* Hama Kiazım Taş mordemê mıno, naskerdoxê mıno. Sertaç Bucax Siveregızo, Zazaki zoneno, zonê ma u piyê ho Zazakiyo. Zerê nine qe zon u kulturê ho rê nêvêseno? Dêmake zon u kulturê miletê ho ra indi has nêkenê, xızmekarênia Kurı/Kırdasu ra dayına zêde haskenê, indi miletê ho rê biyê dısmên. Peyniye de bêli bi ke, eke Kurê/Kırdasê ke *‘onbaşı’*ênia nine kenê, ine kerdê êlçi, rusnê leê mı. İ kame?: Kırdaso Dêrsımız Kiazım Yıldız ve Kurê

Xarpêti Ebubekir Saydami raê.

Eke êlçi şüanênia Kırdasu/Kuru kenê, axaunê ho ra emir gureto, amê leê mı. Ho ve ho, zon u kulturê ho, miletê ho qız vinenê, sarê teveri rê ki benê xızmekar. Xızmekarêni, xızmekarênia! Ha xızmekarênia Tırki, ha yê Kırdaşi/Kuri! Qe ferqê ho çino. Hama xızmekar, xızmekari ra has nêkeno. Zuvini de qarinê. Zu vano 'xızmekarênia Tırki wesa', uyo bin ki vano 'nê, xızmekarênia Kırdaşi/Kuri dayina wesa.' Xızmekarêni, çiyoy de qefçilo. Toaê ki zê serbestiye wes niyo.

3. Nostena Zazaki

Î seru de, sifte 1976 ine de qazanta *Ronahi* (Zurih) de eve Zazaki zu makalê mı veziya (*Lezê Ma*, Ronahi, 1976, Nr. 18, p. 28). Uza ra tepiya ki 1977 de morê 19in u 21in u 22in u 23ine de, 1978 de morê 24 ine de nostê mine Kırmancki/Zazaki veziyay. Nostê minê bini ki i seru de na mecmuaun u qazantu de veziyay: Özgürlük Yolu, Roja Welat, Roja Nu, Gaziya Welat, Hêvi (niade cêr, nostê noskari).

Mı 1972/3 ine de taê lawikê Kırmancki/Zazakiyê ke kerdı vi top, nostı vi, kerdı vi kitav, hama yayın nêkerdi.

4. Karê muziki

Heto bini ra ki mı lawikê Kırmancki/Zazaki eve tomır vatêne. U waxt sairunê ma ho ve ho lawiki vatêne, hama kêşi zu bante hazır nêkerdı vi ke milet gosdo. Seıra 1976 ine de ra a virêne mı kasetê eve emegê ho ita Almanya de vete. Nas u dosti, iê ke zon u kulturê ho ra haskenê, ine dormê ho de kerde vıla. Mordemunê ma ke gosdêne, dina hoa tariye cırê biyêne roşti, çefê ho amêne, tenê ro amêne cı. Hama iê ke çimeşiaêni kerdêne, ero cı wes nêamêne, i ki bi. Hata nıka mı 5 kaseti kerdı hazır, veti. Eve sıra 1976 u '77 u '78 u '87 u '92 ine de veti. Mı pêro eve ho teyniya veti, piyasa ki nêday. Pêro piya 69

lawıkiyê (niade cêr, muzikê Zazaki). Nayine ra leto zêde lawıkê sairunê Kırmanciê. Hama taê ki eve qese u qeyde yê minê.

5. Miliyetçiê Kuŕu/Kırdasu ve xızmekarunê ho ra verva serbestiya miletê Zazay/Kırmanci vezinê

Ha, hona ke mı viri ra nêşiyoy, ita d'-irê qesu vazine. Mordemê veziyo ho kerdo Munzır Çem, biyo propaxandaciê Kuŕu, verva noskarunê Kırmancu/Zazau vezino, sa u soŕ ra qesey keno. Hona ke ez nêdiyo, ez nasnêkerdo, mı de qesey nêkerdo, haqa kar u gurê mı de, haqa kasetunê mı de qal u qır keno. Siyasetçiunê Kuŕu nika kerdo ra cı, vanê 'Kitavê Zılfi Zaza Milli Meselesi, çına rê Zaza Kültür Yayınları veto. Nu karê dewleto', ... filan. Sifte naê vazine ke, wertê her miletı de, tek zu fikir nê, tore tore fikiri, fikirê siyasi benê. Wertê Kuŕun u Tırku de ki heniyo, wertê Kırmancu/Zazau de ki heniyo. H. Selici, u makalê mı wendo, seweta yayın kerdene mı rê telefon kerd, wast ke yayın kero. Mı ki sertê ho na ro, vake: 'Kitavê mı ke nêvurino, ez ke çıturi rusnan, heni orişinal yayın beno, u waxt, yayın ke.' H. Selici ki qewıl kerd, qesa ho de vınet, Anqara de 1994 de orişinal yayın kerd. Oncia a seŕe mı ve ho ki Berlin de yayın kerd.

Heto bin ra ki, na noste hora sifte Desmala Sure de veziya (n. cêr, literatur), her kêş zoneno ke çıko. Yayinciyê Kuŕi/Kırdaşı ke nika mı ra seweta yayın-kerdene pers kerê, ine ra ki u sertê ho nan ro, qesa ho de ke vıneti, i ki va berê yayın kerê. Hama mesela fikirê siyaseti zovına meselawa. Ney ra na netice nêvezino ke, noskar ve yayıncı ra gêreke wairê zu fikirê siyasi bê. Çı ke kıtav dero, u muhimo.

Çond kıtavê subayunê Tırki, noskarunê Kuŕu/Kırdasu berdi, namê ho na pıra yayın kerdı. Nika ma ke vazime, 'niadê, dêmake ni mordemê dewletê', pê ison huyinê. Çıke i mordemênia dewlete nê, ho rê *dızdêni* kenê. Hama sevazime,

Kurî/Kırdaşi ve xızmekarunê ho ra berqesta, sou ve muriu ra kenê têwerte ra.

Na mordemi kerdo ra cı, vano ke *'Komkari kasetê Zilfi rotê, ... filan bêvan'* (Ronahi, 3.9.1995). Na qesa raste niya. Çı ke waxto ke Komkar 1979 de Frankfurt de na ro, u waxt alaqa mın u Kurun u piyakerunê ine biriyê. Hama mı ra dıma ke Komelê Kuru kasetê mı rotê, dêmake bêxevera mı, bêizna mı rotê, ho rê dızdêni kerda. Mı ke Kurî ve piyakerunê ine ra caverdê, uza ra tepiya kasetê ho cı nêdê. Dêmake seweta haskerdena mın u zon u kulturê miletê mı nê, *seweta menfaatê hoê siyasi*, mı ra mênkia rotê, pê ticaret kerdo. Na ki dızdêni niya çıka?! Na kılami ki, mı ve emegê seru day arê, kerdi tekeduza, vati, merdene ra xelesnay kerdi wes. Na mordemi ki eve ho berdê rast u dêlmast sanê pê, namê ho ki no pıra, yayın kerdê. Mordemê ke emegê ho resto cı, ardê meyda, dokumentasyon kerdo, kasete de qeyde ki vato, qalê dine dayi nêkerdo. ri ke pa çino ison cı ra sevazo! Zu ke şî bêxevere bostan ra hem çi guret berd, hem ki ho rê kerd mal, cı ra sevanê, na qesa ki wendoxi ve ho vazê. Na mordemi nostê ho ki niya name kerdo: *'Karê mordemi guni hacetê destê dısmêni nêbone'*. Sıma toa cı ra fam kerd? Qesê de Kırmanciye esto, vanê: *'Kor şıyo, çımê weşi ra milqi kerdo.'* Kam biyo dısmenê miletê ho, kam nêbiyo, meste-bêro bêli beno. Yanê kam dosto, kam dısmenê miletê hoo, nıka ra bêliyo. Seminarê Vakıfê Kölni de bêli bi (7.10.1995; niade Ware 9, Gucige '96, p. 84). Hama sevazıme! Se ke Kırmanciye de vanê: *Ha vaze, ha vaze: ita ra çız, ita ra vız!* Dısmenê miletê Zazay (Kırmanci) zu niyo, dı niyo. İta vıreniye cêna, ha ca de vezino. Taê biyê kermê zerê dari, wertê mordemunê ho de verva serbestiya miletê ho vezinê, biyê dısmenê miletê ho. Na lone cêna, ha lone ra vezinê. *Fekê kêşi ki çüal niyo ke, grêdime!* Tayine rê Tırkêni biya şirên, tayine rê ki Kurêni. İê ke Tırku rê milışêni kerde, peyniya dine ki bêli biyê, iê ke Kuru rê bi milıs,

halê dine bêli bi. Taê ki hona cı ra mırd nêbiyê, vanê ‘tenêna milişênia sari bıkeme’. Kuři ça eve ho ninê verva Kırmancu/Zazau nêvezinê ke, piyakerun u xızmekarunê ho ız kenê, verdanê ra ma ser? Xızmekarê Kuři, Kuři ra *dayina zêde* benê Kuři ke, sola cı ra aferin bıçêrê. Se ke Kırmanciye de vanê: *Torzê şıyo gême ke dare bıbirno; dare vato: ‘Tı nêşkına ma bıbirnê; dimê to ki ma rao.’* Nıka biyo na fênde. ... Mı zof sarê sıma dezna, qusır de niya medê, honde beso; caverdime, bême mesela ho ser.

6. **Lezê serbestiye de wertê Zazaun/Kırmancu u Kırdasu/Kuři de hurênaisê musavêni**

Ez kulturê Kırmancki/Zazaki de hata nıka ki wertê edebiyatê feki ra, yanê sanık u meselun u zovina tore edebiyati ra, caê lawıku dayina berz cên. Çıke lawıke de dı şınati řesenê pê. Kılame ve qeyde ra. İson sanıku ya gosdano, ya ki waneno. Hama yê lawıke heni niyo. Zu lawıke vano, hazar mordem eve meraq gosdano; lawıki gosdari rê zof teşir kenê. Hem finê huayis, hem ki finê bervis. Karo siyasi de teşirê lawıku zofo; qewete danê cı.

Naê ra ki bêli beno ke mı ve ho, xelesa mıletê Kırmanci/Zazay wastêne. Seweta na hedefi karê zon u kulturi kerdêne. Hama na lezê demokrasi de taê çiyê muhimi, çiyê ke identita u şaxsiyet danê mıletê Kırmanci/Zazay çine bi:

Gramerê Zonê Zazaki, Tarixê Mıletê Zazay/Kırmanci

Mı analiz kerdêne, a netice ra gore ho ve ho vazife dênê ho: ‘Ez *gêreke zu Gramerê Zonê Zazaki hazır kerine*’. Heya, mordem zonê ho qesey keno, hama qeyde u qanunê dey nêzono (eke nêmisı tavi). Hem ki eve gramer identita zu mıleti ispat bena. U mılet (‘halk’) cı ra qewete cêno hesarê ho beno, wairê identita hoa

kolektife vezino; dıma ki haqa demokrasi wazeno, seweta guretena na haqa, seweta serbestiye lez keno, beno qeweta siyasiye.

Kırdasu/Kuru dı kıtavê Zazaki 1975 de dest na ro ser, nêveti Ez hona Berlin de Universita Tekniki de televe biyo. Mı seıra 1975 ine de zu Gramerê Zazaki, eve izahatê Tırki kerd hazır. Mı zu ki kıtavê de Samad Bahrangî, *Moso Şiao Qızkêk* (Der kleine schwarze Fisch) çarna ra Kırmancki/Zazaki. Hurdi kıtavi teslimê naskerdoxu kerdi, eke berê, Anqara de mordemunê Özgürlük Yolu dê, uza yayın kerê.

U waxt Kemal Burkay Anqara ra mı rê dı rey eve taine xevere rusnê ke, ha ewro vezeme, ha meste vezeme, ha bêro, filan bêvan. Na meste u beroê Kemal Burkay ve mordemune dey ra nêqediya; waxt ame vêrd ra şî, bi 12 serî. Hama wertê na seıru de ki ine çond kıtavi eve Kırdasî veti, pêro meydan derê. Siyasetçiunê Kırdasu şövenistêni kerde, i dı kıtavê Zazaki berqesta nêveti. 1987 ine de na kıtavi peyser ardi, Berlin de day mı. Êlçiyô ke kıtavi mı rê ardi, hona ki vake: *‘Eke wazena torê yayın kerime?’* Mı ki va: *‘Zamet mekerê! Sıma, des u dı serî hode vındaırnê yayın nêkerdê, niyara tepiya ki lozımıya ho çına.’* Waxto peên de çond reyio ke qazantun u dergiune Kuru de, hem ki eve qeseykerdena K. Burkay heşıun pê ke (eve vatisê Usxanê Cemali: U. Cemali ke mesela Zazau Berlinde zu cemat de pers kerda, marte 1996), qal ardo ra mı ser, vato *‘Zılfı ve ho nêwasto ke, ma kıtave dey vezime. Ma ra bırıyo ra şıyo Zazacêni keno ...’* filan bêvan. Haqa kıtavunê Zazaki de ita wendoxi ve ho êndi qerarê ho cı de. Ma K. Burkay ke heni vano, riye ho nêdezeno, ez cı ra sevazıne, tı vana çerme gayio. Yanê siyasetçiunê Kırdasu/Kuru ra gore *Kürtçêni* helala, *Zazacêni* herama.

Ez ita qalê zu qesa muhime bıkerine ke, wendoxi bızonê. Waxto ke K. Burkay Mamekiye de bi, ma rêê rastê zıvını bi vi.

Mı u Dêrsımız zonêne, Kırmanc/Zaza saykerdêne. Tenê ki na riwal ra tivarê mı cı rê bi. Hama waxto ke mesela na hurdi kıtavunê Zazaki veziye, ez hona gınune po ke, mordemê K. Burkay'ê ke ma piya siyaset keme, eve dı riye. Verê isoni de zovina, peê isoni de zovina qesey kenê. Mı ki ho ve ho vatêne, 'ni ziriê, cüamerdêni tey çina, eve tore tore fênde, eve fizilêni u mızaurêni, eve dısmênêni haqa mı de propaxanda kenê. Pêro zu fek ra vanê: 'Zilfi, Zazacêni u Elevicêni keno.' Mi ki u waxt raşti ke na meseley müdafa kerdêne. Mı va 'ala rêê K. Burkay de qesey kerine, uza ra tepiya qerarê ho dan cı.' Waxto ke 1979 de Frankfurt de 'dernegi' amey pêser, Komkar na ro, K. Burkay ki ame vi. rêê ez ve dey ra piya şime tever, ma na meselu sero qesey kerd. Ma ke tenê qesey kerd, peyniyede mı qal ard ra *Mesela Zazay* u *Mesela Elevêni* ser. Mı va 'hetê zoni ra qazantu de, sewunê kulturi de, Zazaki u Kırdışı musavi ('eşit') bo. Yanê lete ve lete. Haqa nüfusê elewi müdafa kerime, tomete nêkerime. Ey ki vake ke:

'Biz böyle yaparsak ötekiler kızar!'

Yanê red kerd. Mı ki ho ve ho vake:

'Haa, dêmake coka vato 'balık baştan kokar.' Sıma rê oxır vo. Alaqa mın u sıma niya ra tepiya çina!'

Ez sas biyo ke, zerê ho ça Zazaki/Kırmancki rê nêvêseno; eskera nê, hama bınê deşti ra verva cı vezino? Mı kokımın u zonaaxu ra pers kerd ke, K. Burkay ve ho Kırdasunê Muxundiye rao. Tavi ke dey rê Kırdışı/Kuři dayina nêzdiyê, Zazaki ro cı wes nino. Nıka mesela tenê biye arêze. Coka vato: *'Her vas koka ho sero roeno.'*

Mı alaqa ho indi cı ra birnê, çike her çi bêli bi ke, Kırdışı/Kuři, bınê çı namey de benê bibê, sosyalist vê, qominist vê, nêzon çı u çı vê, ma nêwazenê.

Kuŕi ve xızmekarunê hoê Kırmanci/Zazay ra mı ra vanê ke, 'Zılfi filan bêvan Komel de gureo'. Komel çiko ke, ni çımê ho de honde kenê berz? Saê ke çıvao! Mesela, mesela fikiriya. Mordem ke zu fikiri sero ame hurê, komelê nano ro, piya gureeno; nê nê ke qesê de huyo wertax ke çine vi, zuvini rê tivar nêkerd, xayınêni kerde, u waxt ki tavi ke beno ciya. Qey, na siyaset-kerdene hora tek teyniya na Kuŕun u xızmekarunê dine sero tapu biya çiko? Mordemê ke, ma dina ro cı salıx dêne, nıka ustê ra, i rae mısnenê ra ma!

Ez ke harekêtunê siyasetu de gureune ki, seweta Kuŕu nê, *seweta serbestiya miletê ho gureune*. Kuŕi ki oncia seweta miletê Zazay nê, seweta miletê ho gureay. Hama, pilunê ma tecrübê ho ra gore daima vatêne: *Kuŕi ma de bıra nêbenê. İ zovına miletê, ma zovına miletıme*. Îê ke serunê mide vi, ma u waxt gos ro ser nênenê, inam nêkerdêne.

Wertê qal u qırê siyaseti de ma 5 serı zuvini fetelna (1974-79). Mı ho ve ho vatêne 'Zazay/Kırmanci ve Kırdaşı ra benê musavi ('eşit'), piya siyaset kenê.' Kuŕu ke sayiya Kırmancu/Zazau de poştia ho kerde qewine, zon u kulturê ma rê bınê deşti ra dısmênêni kerde.

Wertê na 5 serı de ine nêverda ke, sewunê Berlini de ez zu lawıke eve zono Kırmancki/Zazaki vazıne. Sera maa peêne de, waxto ke ez ve olvozunê hora cı ra bırıyêne ra, nine Kiamil Yeşilgöz ardı vi, verva mı vetêne.

1980 de, sewa Newrozi ke organize kenê, salonê Universita Tekniki de, eve vatena naskerdoxê mı Hesên Yıldızı gosdari lawıkunê Kırdaški gosdanê. Sıra ke yena Kiamil Yeşilgözi, gosdari urzenê ra sonê, salon beno tıp töl, teyniya iê ke Zazaki fam kenê, d'irê teney dine ra manenê. Hesên Yıldızı vake:

'Ma heni qariayme ke! Ma lawıkê dine gosday, sıra ke amê zonê ma,

pêro rêmay şî tever. Mı va 'hora şêrine, na tomır destê Kiamılı ra bicêri, qafike de pirodi', vazi 'isê to wertê na Kuŕu de çiko?'

Sewa Newrozi de seweta zonê Zazaki danê zivini ro

Verva zon u kulturê Zazay/Kırmanci wertê her komelê Kuŕu/Kırdasu de şovenizm ve dismênêni ra estê, rêw rêw qewxa u hurênais vezino. Na hadiseu ra qalê züy bıkerine. Olvozunê minê Dêrsımızı ra Ali Tali zomonê komelê DDKD de bi, Berlin de mı rê na mesela qesey kerde:

"Ma rôzê sewa Newrozi kerdı vi hazır. Mı ki zu lazeko de Dêrsımız ardı vi ke, u ki sewe de eve Zazaki/Kırmancki lawıku vazo. Ma ki sahne de, peê perda derime. Mı veng da ra lazeki ard ke, şêro sahne veziyo, vazo. Mı niada ke olvozunê maê i waxti ra zu Kuŕo de Mardinız, Agit, ame, vake, 'bu kimdir?' Mı vake 'Zazaca türkü söyliyecek' (Ali Tali Kırdasği nêzono, Z. S.) Agit qira mı ra, vake:

'Sen Zazacılık yapıyorsun!'

A, çıturi ke heni zırça mı ra, mı tekê dê pıro, da ve hard ro. Milet hetê veri de proxram gos dano, ma ki peê perda de seweta Zazaki zıng u tıng dame zivini ro. Nêzdiyê mikrofonı derime, rapetape sona mikrofon, millet veng dano, vano: 'U çiko, çıvao? U senê vengo yeno?'

Meselê nianêni hona zofê, eve vatis nêqedinê.

Lezê siyasetçiunê Kuŕu, lezê milletê Kırmanci/Zazay niyo

Mı niada ke, raşti ke Kuŕu de biraêni nêbena, bime ciya, her kêş raa ho ra şî. İ raa ho ra, ez raa ho ra. Ezê ho awa nawa, milletê ho rê indi baxse gurean. Haqa kêş ki çina ke, nae ma rê tomete kero! Haqa kêş ki çina ke, milletê Kırmanci/Zazay eve zor Kur kero, cı rê siyaseto baxse tomete kero. Miletu

Kırmanc/Zaza ki mecbur niyo ke, bînê bandıra kêşi kuyo. Noskar u siyasetçiyê Kırmanci/Zazay, iê ke serbestiya mîletê ho wazenê, i ki nêwazenê ke, mîletê ho heşirênia Tırki ra bixelesnê, na rae ki bînê bandıra Kuři/Kırdaşi kerê. Serbestiye ki kêşi sero tapu nêbiya, malê piyê kêşi niya, haqa mîletê Kırmanci/Zazaya.

1982 de ke Paris de Enstitüye Kurdi na ro, seweta tespît kerdena elifbey ez ki dawete kerdune. Serunê '80 ine de xelê çî vuriya. Naine ra zu ki, nostisê mîno ke *Hêvi* 1, 2 de (Paris) veziya, u bi. Çî ke makalo ke veziya, pêro piya 54 pelgi vi, hem wertê Kırdasu de, hem ki wertê Kırmancu/Zazau de, heni taxvin kan ke xelê teşir kerd. Kırdasu ve ho mı rê qesey kerd ke, taê cı ra qariye ke, Zazaki ça zêde kerdo cı. Kemal Fuatê Soranîzi ki, makalê ho de, u dergi de nosto ke, '*nostena Zazaki ve zeraro, teyniya zonê folklori bîmano!*' (*Hêvi* 1, p. 186-185). Yanê vano 'qe nênoşiyol!' Berlin de ki taê şovenistê Kırdasunê Şêvazi (Hesen Yıldızı) mı ra qariay, vake:

'Neden Kürtçe öğrenmiyorsun, gidip Zazaca yazıyorsun!'

'Tu ça Kırdaşki nêmisena, sona eve Zazaki nosena!'

Çî şovenizmo, çî dısmênêniya!

Mı ki va: 'Mecburmuyum Kürtçe öğrenmeye?'

6.1 Binedesteni ra ve baxsebiyais

Mı Berlin de *Volkshochschule* rê müracat kerd ke, qursê Zonê Zazaki rakerine, mı rê cüav da, vake:

'Zazaki lehçê de *Kurdisch*'iyo. Zu qursê *Kurdisch* nao esto, u beso!

Ez Berlin de şiyol Enstitüye İranistiki ke, zonê Kırmancî /Zazaki sero bigureine; uza ki Kuřunê Soranîzu ra Omari kerdo pîrê zuru, vano nata *lehça*, bota *lehça*. Na tercübe ra tepiya ez amune na fikir ke, eve na sanika *lehça* Kuři her ca raa ma kenê tomer, her çêver ma sero cadanê; her firsat de inkarci u

lehçeciyê Kuŕu/Kırdasu vireniya ma bîrnenê.

Ez ho ve ho amune na netice ke, ma ke eve *lehçe* şime, siyaset de daima keme vind. Meste beŕo Kuŕu ke haqa ho gurete, ma oncia destetol vezime.

U waxt ez Universita Teknik de kotı vi Enstitüye Lenguistiki, doxtora Gramerê Zazaki sero gureêne. Mı alaqa ho Kuŕu ra bîrna vi, savrê mı tenê bi vi hira. Na hurênais u qal u qır ra tepiya, mı olvozê ho niya kerdêne temey:

Niyara tepiya *lehçe* mevazê, zon vazê. Zuyo ke zon u kultur u siyasetê miletê Kırmanci/Zazay sero wazeno ke bıgureo, xızmete bıkeroy, hata alaqa ho şovenistinê Kuŕu ra nêbırno, *baxse* nêgureo, nêbeno. Mordemo ke na meselu sero gureeno, gêreke *gıredae* nêbo, *baxse* bo.

7. İnkarcêni u lehçecêni

İta de lozımo ke ez vîrende ferqê ilım u siyaseti bêli kerine, uza ra tepiya sıma rê vatena alımunê zonun u siyasetçiu sero qesey kerine. Çıke zonaena na ferqi zof muhima. İlım ve ispat yeno meyda. Siyaset ki eve iddia. İlım de ispat serto, siyaset de heni niyo.

Alımê ke zu mesela sero qesey keno, gune a qesa ho ispat kero. Hata ke ispat nêkerde, qewul nêbena, qıymetê de ho çino. Hama fikirune siyaseti de heni niyo. Fikirê siyasetu iddia seroê ke, ni rāst ki benê, ıelet ki benê. Temelê siyasetu ideolojiyo. Zu ke eve na ideoloji vazo, ‘hawa ra kutık lawenê’, ‘tolivê’ na siyasetu ki inam benê. İdeolojiyê dini de xocey vanê ‘sıma ke niya bıkerê sonê cenet’, tolivi inam benê.

İdeolojiunê siyaseti de ki niya ro. Na ideoloji çı benê bıvê; rāstki vê, çepki vê, dinci vê, karakterê pêroine na het ra zuyo. Qeydo de bin ki nao: İlım siyaseti seŕao. Ya ki eve zovina vatis, siyaset ilım ra cêro.

Taê naê qewul kenê, hama taê estê ke, ni leto zêde siyasetçiyê, 'nê!' vanê. Ma her çi zoneme. Yanê ilimi rê hurmet nêkenê, ilim saynêkenê. İlim ke vano, 2 ve 2 keno 4, hama siyasetçi iddia kenê ke, 'nê' vanê; 'dı ve dı keno 5!'

Alimunê zoni tarixê zonunê İranki de caê Zazaki bêli kerdo ke, eve ferqê hususiyet u strukturê gramerê ho, zovina zonu ra bîrino ra. Cokao ho ve ho zu zono (O. Mann, K. Hadank, P. Tedesco, V. Minorsky, G. Morgenstierne, I. M. Oranskij, J. Blau u iê bini, n. cêr: literatur).

Hama Tırki vanê, 'nê, nu zu lehçê zonê Tırkiyo'. Siyasetçiyê Kuŕu ki vanê ke, 'nê u lehçê de zonê Kırdaşkiyo!' Nıka dewleta Tırki hetê ra, siyasetê Kuŕu hetê ra zeleqiyê yaxê ma ra, Zonê Kırmancki/Zazaki ve miletê Kırmanci/Zazay ra kêlaponçe kenê. Ma ki werte de sas bime. Dêma ke, dostê maê Tırki ve Kırdaşi ra ma sero kotê tê. Halvı ki postê ma sero danê pêro, xevera kêşi cı ra çina. Çıturi ke dı vergi bınatê bize sero gîrenê ra zuvini, ya ki dı mordemi zu hêgay sero danê pêro, heniyo. Hama ilimi ra gore ki bêliyo ke zono Kırmancki/Zazaki ne Tırkiyo, ne ki Kırdaški. Eve na durım ki, mileto Kırmanc/Zaza ne Tırko, ne ki Kırdaso (Kuŕo).

Siyasetçiyê Tırk u Kırdası/Kuŕi leto zêde na eserunê alimu naskenê. Hama berqesta qal nêkenê, gos ki pa nêkunê; mileti rê eskera nêkenê, mênkia cênê ke, kês sola cı ra xeverdar nêbo, nêmisı. Eke mısa ki, raa ho vezeno kêşi rê şüane nêbeno, beno axaê serê ho. Halvı ke, Tırk ki zonenê ke zonê Tırki ve zonê Kırmancki/Zazaki ra zu nêbeno. Kırdaşi/Kuŕi ki rınd pê zonenê ke, zonê Zazaki u Kırdaški zu niyo, ciya zonê.

Cirano ke poştia ho kerda qewine, yeno çım verdano hêgaê ciranê ho, vano: 'nu hêgaê mına, tı colegê/morevaê mına, ez ki axaê tuyo!' Wairê hêgay ve ciranê zorbaşı ra kunê tê, êndi kami ke zor kerd.

Mileto Kırmanc/Zaza ke hata nıka bêwair nêmendêne, yanê

temsîlcênîa ho siyasiye ra ke morim nêmendêne, ciranunê zorbazû ki niya sero hukim nêkerdêne. Hama na ki esta ke, ne lezê demokrasi qedino, ne ki rozi qedinê. Axiri rozê yena ke, na mîlet ki zê nîkay malo bêşüane nêmaneno. Organizasyonê hoê siyasi ano meyda, eve a qewete haqa ho, hêgaê ho qori keno.

Na durim ra gore, mordem gune dî meselu têwertê nêkero. neticê ilimi ve iddia siyaseti ra.

7.1 Peyniya lehçecênî asimilasyono

Siyasetçiyê şovenisti zovina zon u kulturu ra has nêkenê, wazenê ke i mîleti biarê zon u kulture ho ser; hama heto bin ra ki wazenê ke zon u kulturê i mîletê binedeşti ki wedariyo, vindi bo.

Seweta ney çî lozimo, çituri i mîleti bîxapnê? Na ‘derd’i rê *sanika lehça* dermana. Eve sanika lehça u mîlet kuno hewno xori, malê ho, haqa ho, serbestiya ho ho vira keno, beno kole.

Lehçecênîa siyasiye İran de ki esta. İran de mîleto Fars hukim keno, zonê hukımdari Farskiyo. Hama İran de xelê mîletê bini estê ke, hokmat zonunê ine rê vano ‘ni lehçê Farskiyê, ma ki bîrayme.’ İne ke ho rê haq u demokrasi wast ki, vanê ‘sîma ma kenê letey’! Yanê lehçecênî, zu siyaseto de şoven u asimilasyonciyo.

7.2 İnkarcênî u lehçecênîa Tırki

Tırku 1921 de şindorê dewleta ho ont, hokmatê ho na ro. Eke hona tengede vi, mîletunê binu ra (Kırmanc/Zaza, Kırdas/Kur, Laz, Çerkez) vatêne ‘bîra’!

Hama poştia ho ke kerde qewine, bîraêni qediye, na rae ki vake ‘Tırko’!

Pilanê Tırku rêw ra hazır vi ke, eve çî tore resenê hedefê hoo siyasi. Hama hata u hedef cîrê poştî lozım biye. Yê taê mîletu

hemgê kerd fek ra (yanê cınê da), pê xapiti. Tenge ra ke xeleşiyay, koti hirayie, na rae ki siyasetê asimilasyonu vet: Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi (1932), filan. Zu kıtavo muhimo ke, siyasetê asimilasyonu ano ra zon nao: M. Rıza, Benlik ve Dilbirliğimiz, İstanbul 1933. Qesê veride niya noşino:

"Benlik ve Dilbirliğimiz hakkında birkaç söz

Büyük Gazi ve yüce kurtarıcımızın açtıkları parlak çığırda öz dilimize doğru yürürken bir çok soydaşlarımız hâlâ türkçe konuşmuyorlar. Millî benliklerini unutarak veya bilip duymiyarak millî çığırdan sapan bu soydaşlarımızı doğruyu söyleyerek ve göstererek millî birliğe çağırarak her Türkün borcudur. Şu küçük kitabın bu millî borç payımı ödiyeceğimi umarım.

3-9-932

Piyade Miralaylığından Mütekit

M. Rıza"

M. Rıza pelga 5 ine de sevevê siyasetê asimilasyonu, yanê siyasetê Tırk-kerdene, niya ano ra zon:

"Yurdumuzda birçok soydaşımız hâlâ türkçe konuşmuyor, yad diller söyleşiyorlar. Bu hal açılmak, deşilmek istiyen millî bir derttir. Bir millet varlığını benlik ve birlik kuvvet ve derecesile gösterir ve yaşatır. Bu asırda millî varlıklar dil, millî duygu, dilek <ülkü> birliğine dayalıdır. Bunların en başı ve göze görüneni dilbirliğidir. Dilde birlik olmazsa diğerleri kolay ayrılır. Millî varlık ufak bir çarpınma ile dağılır ve parçalanabilir. Yakın tarihimiz bunu açıkça gösterir.

Yurdumuzun birçok yerlerinde en ziyade şark ve orta Anadoluda dil, ad ve belki de duyguları yad, halk kümeleri görülür. Bunlar bu kitapta yazılı bir çok sebeplerden millî birlikten ayrılmış ve yadırganmış öz türk ve türkmenlerdir. Kendi soyumuzdan olan bu halk kümelerinin çoğunu hâlâ Kürt die ayrı bir varlık olarak tanır ve biliriz. Bir kısmına Lâz deriz, ötekileri Arnavut, Acem diye irer

yadırgarız...”

Îe ke gêreke Tırk bê, bıwanime, ala kamê (p. 10):

"Yurdumuzda yabancı dil konuşan soydaşlarımız, Kürt denilen dağlı Türkler, Lâz ve Gürcüler, Girit ve Epir Türk muhacirleri, Arnavutluk ve Bosna mültecileri, cenupta bazı halk kümeleridir."

Bıra Tırko asimilasyonci eve zono nerm mori dayi lone ra vezeno, her 'sarèdezi' rê axırı dermanê vineno. Nıka sıra amê 'dağlı Kürt kardeş'i (p. 15):

"İngiliz lûgatleri de Kürt kelimesini eşkiyalıkla müteradif kaydederler. Şu halde dağlı Türk kardeşlerimize Kürt Kürdo demek hem nezaketsizlik ve hem de milliyetimizde ikilik ve ayrılık ifade etmesi itibarile vatan aleyhine hareket olur. Dağlı ve şehirli Türk için Kürt sözünün unutulması millî bir borçtur."

Bıra Tırki hao 'Kürt' axırı yasax kerd, nıka gamêna ravêr sono, niadime ala na rae se vano (devamê pelga 15 ine):

"Dağlı Türk kardeşlerimizin kendi öz dilleri olmıyan kürtçeyi artık bırakmaları ve esas ana dilleri olan türkçeyi aşiret ve boyları arasında yaymaları zamanıdır."

Bıra Tırki 'Kürtçe' dard we, nıka ki na 'Kürtçe' ala çıko çı niyo, tenêna bıwanime (p. 16):

"Kürtçe Kurmanç ve Zazaca diye ikiye ayrılır. Kurmançca umumidir; Zazaca Genç, Kulp, Diyarıbekir ve etrafıle Siverek, Palo ve Dersimde Zazalar arasında söylenir. Zazalar Lo Türklerinden Dümbeli-Yezidi soyundan ve Hati-Halti ülküsünü yaşatan eski Türklerdendirler. Dilleri de aslını değiştirmiş çok eski bir türkçedir. Kürtçede birbirinden ayrı muhtelif lehçeler vardır."

Eski türkçe ve yeni farsî sözler bütün lehçelerde birdir. Diğer dillerden alınan sözler her boy ve oylumda başka başkadır. "

Bıra Tırkê Miralay M. Rızay ke 'Kürt kardeş' çerexna ard, nıka ki sıra amê inkar kerdene (devamê pelga 15 ine):

"Kürtçenin tarihi yoktur. Çünkü esaslı ve başlı başına bir dil değildir. Aynı dillerden zamanla bir araya yığılmış sözlerdir."

Bıra Tırko Miralay M. Rıza, her ke şî ravêr sono, aslê 'Kürt kardeş'i cı rê tarîf keno, bıwanime, ala beno koti ra girê dano (p. 23):

"Dersimliler Zazadır. Bunlardan Hormik, Çarikli, Lolan aşretleri soyca Türk olduklarını bilir ve söylerler. Eskiden Dünbelilerle meskûn İranın Seymen Ova halkının Dümbeli-Zaza-Yezidi Hatayinejat olduklarını ve havaliye Türkistanı İran denildiğini Cihannüma yazıyor."

Bütün bunlardan anladığımızın kısacası bu gün kürtçe konuşan halkın asıl ve soyca tamamen Türk oldukları ve bunlarda Türk ruhunun muhtelif an'ane ve ülkü-mefkûre halinde hâlâ yaşadığıdır. Şu halde bugün kürtçe diye söyleşen halkın Türk olduklarına ve Kürt adında ayrı ve başka bir millet ve milliyet ve buna ait bir işaret dahi bulunmadığına şüphe kalmamış olur."

Sıma di? Peyniya inkarcêni u asimilasyênîa ke vanê, niyara. Bıra Tırk, 'soydaş'un u 'kardeş'u tek ve tek, çituri werte ra dano we! Çimê Dêrsımızu ve roşti vo, hao aslê ho ki indi mısay. Hama ho vira mekerê, penco zu 'Yezidi' yo, eve xêr vo. Na 'Yezidi' mı rê toa bêaxki nino, se ke 'bıra Kur' ki 'bıra Tırk'i ra mıso, u ki gêgane noseno ke, Dêrsımızi 'yezidiyê'. Sarê teveri yeno, ma u piyê ma ro ma salıx dano.

Bıra Tırkê 'tolivê Gazi' postê miye onto ve ho, koto ra wertê 'kardeş'un u 'soydaş'u. Qesa peêne de niya girê dano pıro (p. 61-62):

"Göz bebeğimiz Ulu Gazimizin açtıkları parlak dil yolunda öz dilimize doğru gidişimiz hiç şüphe edilmez ki dil sevgisini bütün"

halka yayacak ve gün geçtikçe artarak bizi kutlu bir dil birliğine ulaştıracaktır.”

Yanê kam ke bi Tırk, indi şeseno mîrodê ho, sono cenet. Nika ıeal kerime. Asimilasyonciun u rasistunê Tırku na pilanê qırkerden u wedardaena mîletunê Anadoluye, tarixê nostena na kıtavi 1933 ra ve nat, hata koti berd, tenê biarê ra çımunê ho ver.

İdara Tırki vake *‘Mîleto Tırk hukımdaro, sima ki pêro piya gêrek Tırk vê. Ao ke Tırkêni qewil nêkeno, haqa de dey çina.’* Mîletunê Laz u Çerkez u Aravi tenê ho lewna, hama oncia vengê ho bırna. Tek teyniya mîletê Kırmanci/Zazay ve mîletê Kırdası/Kurî heşirênia Tırki hata nika qewil nêkerde, daima verva cı lez kerd.

Bıraê Tırki 1921 de çü guret sero vınet. Niada ke ni ve çü nêvindenê. 1980 ra tepiya ki, *Sanıka Tırkêni* ke tey kar nêkerd, na şae ki *sanıka lehçecêni* vete. Sanıka lehçecêni de vazino ke *‘ha Zaza Türkçesi, ha Kurmanc Türkçesi, ge dağlı Türk, ge ovalı Türk, nata Türkçesi, bota Türkçesi, filan bêvan.’* Dewleta Tırki axırı xelê seri na sanıke vate. Niade ke deee! Kês pê na sanıke hewn ra nêsono, teseliya ho ke biriye, êndi texeliay, serê seıra 1992 ine de tove kerde. Heya, sanıka ho tove kerde, hama çımê ho tepiya mal u milkê xezna Kırmancu/Zazau dero.

7.3 İnkarcêni u lehçecênia Kurî/Kırdaşı

Vanê *‘hengure hengurede niadana, bena şıae’*. Tı hêni zonena, ‘bıra Tırk’i ve ‘bıra Kur’i ra zuvini kerdo temey, zonê Zazaki kerdo lehça zonê ho, her kês hetê ho ser onceno.

1. Alimê zonu Karl Hadank eve vazifê Akademiyê İlimê Prusya sono Suriya u İraq ke, zonê Zazaki u Kırdasıki sero materyal topkero, sero bıgureo. U waxt bıraê Celadeti, Kâmran Ali Bedirxan Berlin de vi. Eve vasıta dey sono Şam, leê Celadet Bedirxani. Mesela zonu sero yenê têlewe, qesey kenê. K.

Hadanki naê sero defterê ho de niya nosto:

*"Am 28. November 1932 sagte mir der Emir (beim gemeinsamen Abendessen im Hotel), es kämen mitunter kurdische Hirten aus Damaskus, um Schafe zu verkaufen. Jetzt seien zwei Zâzâ-Schäfer aus Palu hier eingetroffen. Der Schafhandel sei im wesentlichen in der Hand der Kurden. Als ich den Wunsch äußerte, mehr Zâzâ-Proben kennen zu lernen, bog er ab; offenbar waltet hier bei ihm nur doppelte Rücksicht im Spiel, vor allem im politischen - der Emir rechnet die Zâzâ zu den Kurden und möchte sie alle kurdisiert sehen - und vielleicht auch eine persönliche: er sieht es wohl nicht gern, daß ich ein so lebhaftes Interesse für das Zâzâ zeige. Ob er wohl die Absicht hat, selbst über das Zâzâ zu schreiben? - Mir ist sehr bald klar geworden, daß wir von verschiedenen Seiten aus Sprachstudien betreiben und daß unsere Standpunkte sehr voneinander abstehen. Der Emir bleibt immer ein praktischer Politiker; er ordnet die Sprachbetrachtung der Politik unter, während ich die Politik ausschalte und rein sporadisch verfare."*¹

'28ê ekime 1932 de, Emiri² mî ra vake ke (waxto ke ma otelde piya samia ho werde), 'taê şüanê Kirdi Sam ra amê ke, miyu birosê. Nika dî şüanê Zâzâê Paloyîzi amê ita. Tecirênia miyu leto zêde Kirdu dest dera' Mî ke vake 'ez leto zêde materyalo Zazaki wazen', ey red kerd; heni oseno ke, eve ho dî hetu ra mesela rê diqat keno, leto zêde siyaset ra goreo: Emir Zâzâu Kirdu ser say keno, wazeno ke pêro Kirdi bê³; belkia ki mesela de şaxsiye ki bena: ero cî wes nino ke, ez seweta Zâzâki honde ban alaquadar. Acava ya ki eve ho wazeno ke, Zâzâki sero bînosî? Mî rê rêw bi arêze ke, ma ve zovina tore zoni sero

¹ K. Hadank, Nachlaß, Staatsbibliothek Berlin (W), H 4,1, pelge i.

² C. Bedirxan, ho çê pasay saykenê, coka ho verva sarê bêaxki eve *Emir* 'Fürst, Prinz', 'Prens, Lazê Pasay' name kerdêne.

³ Mî cümle kerd qolind, Z. S.

Çapxana Tereki
ŞAM 1933

Îta ra oseno ke, C. Bedirxan vano *Bı Kurdîyâ Dûmilî* بکردی یا دولمی 'eve Kurdkiyo Dumilî', *dialecte dumilî (zaza)* 'lehça Dumilî (Zazay)'. Yanê ey ve ho ki zonê Zazaki kerdo *lehça, ya ki 'dialecte'*.

3. Malimê Kuři/Kırdaşi se vanê?

Malimê Kuři/Kırdasu 1985 de Münich de eve yardımê sendika GEW (Gewerkschaft für Erziehung und Wissenschaft) yenê pêser, mesela zoni sero qesey kenê. Uza asimilasyoncênia ho indi *eskera ilan kenê*. Na konferanşi sero ki zu dokumentasyon yayın kerdo, tede niya vazino (p. 3)⁴:

"Man müßte so die Zaza zur Übernahme von Kurmanci motivieren."

'Mordem Zazau gêrek heni teşvik kero ke, Kırdaški qewul kerê.'

Yanê malimê Kuři/Kırdaşi Zazaki nêwazenê; niyetê ho anê ra zon ke, werte ra wedariyo. Cor ki ma wend ke, 'bıra Tırk'i ki peynie de niya kerd. Nika ki 'bıra Kuř/Kırdas' heni keno.

Siyasetê Kırdasu/Kuři sayia miletê Kırmanci/Zazay de honde ravêr şî (Ziya Gökalp, Nuri Dersimi, Sait Kırmızıtoprak, Sait Elçi, Necmettin Büyükkaya u îê bini), poştia ho kerde qewine, i ki axaê hoê Tırki ra mısay, nika êndi miletê Kırmanci/Zazay sero *eskera* hukım kenê ke, na milet sola haqa ho nêcêro, serbest nêbo, dine rê kole vo. Na dina niyara. Qesê de Tırku esto, vanê; *'Köprüden geçinceye kadar, ayıya dayı de'*. Nika ki biya fêndia Kırmanc/Zaza u Kırdaşi/Kuři. Miletö Kırmanco/Zazao feqir çond zorbazu de ceng kero. *Lehçeciyo şovenist* zu niyo, dı

⁴ Dokumentation der Tagung kurdischer Lehrer und Erzieher in der Bundesrepublik am 13./14.7.1985, München 1985, 40 p., p. 3.

niyo. Zuy ra xeleşino, teko bin vezino. Vireniya zuy bîrnena, zuyo de bin erzino meyda. Siyasetunê Tırki lehçecênia ho tove kerde, hama 'bıra' Kırdası/Kurî hona tewtê lehçecêni dero, kerdo ra cı, sono.

Tavi i ki axırî rozê Haq aqıl dano cı, tove kenê. Miletê Kırmanci/Zazay ke *temsîlcênia ho* siyasiye arde werte, mal u milkê ho rê wair veziya, u waxt teseliya ine ki kuna, eve ho tove kenê. Hama mal u milk u xezna Kırmanciye honde ke bêwair mendi, tavi ke çimê her kêşî tede maneno, wazeno ke kêrepul kero.

'Bıra Tırki' ho rê dı lehçey, yanê xezna kêrepuli ra dı hêsey vetı vi: Zaza Türkçesi, Kurmanc Türkçesi. Hama 'bıra Kırdas/Kur' dayina pêto, ey ho rê hirê hêsey vetê: '*Zaza Lehçesi, Guran Lehçesi, Lur Lehçesi*' ... filan bêvan: 'Hemu Kurdın' (pêro Kurdê) vanê.

Hama zu 'bırao Kurd' ke ust ra, vake 'ez ki zonê ho qesey kan, lawıka ho van, mektevê ho nan ro', na rae ki tey qarîne.

Taê meselê ke amey mı serde, mı hesnê, sıma rê tenê qalê ine kerine:

Ez ke seıra 1973 ine de Dormund ra seweta wendisê universita ame vi Berlin, gêgane şiyêne dernegê Türk Toplumcular Ocağı, yê mordemunê TKP (Türkiye Komünist Partisi). İ seıru de ki, Tırkiya de hokmatê eskeria ame vi ser, xelê mordemi rema vi, ame vi Almanya. Nayine ra xelê teney ki TİP (Türkiye İşçi Partisi) ra bi. Wertê nine de Rahmi Saltıuo Dêrsımız ki bi, ma gêgane, u derneg de zuvini diyêne. U waxt Ahmet Aras ki uza vi, eve ho idara TİP'i de bi. Ma rêê piya feteliayme, tenê qesey kerd. Mı cı rê qal kerd ke, ez Gramerê Zazaki sero gurean. Ahmet Aras cêra ra mı vake: '*Ötekiler kızar!*' 'Öteki' ki yanê Kırdasu rê vano, eve ho ki Kırdaso. Manê ho ki, yanê vano 'ez ki verva cı vezin'. Ez sas biyo ke, nu gêrek sa bo, ça verva cı vezino, itiraz keno. Ala na 'sosyalistu' de niadê, çı mordemê

tamaseê!

rozê ki sewa de Newrozi Bremen de biye, ez ki Berlin ra şiyoy. U waxt Şivan (Perver) ki uza vi. Mı ve zu naskerdoxê ho ra qeseykerd, nu erziya werte, çalım kerd, vake: *'Neden Kürtçe konuşmuyorsunuz!'* Tavi mı ki nat ra perna ra ser. Mı va 'ez mecbur niyo ke, zonê to qesey kerine; tı zonê ho qeseykena, ez ki zonê ho qesey kan. U çıko!' Vengê ho bırna. Hama peyniyede lawıka ke mı kasete ho de vatı vi, *Cani Cani*, bêxevera mı 'tırta', kasete ho de eve Zazaki vata. Tavi ke seweta haskerdena Zazaki niyo, menfaatê ticaretiyo.

Lehçecêni sero xelê çi qesey beno. Tore tore iddiay erzinê werte. Fikirê ke wertê siyasetunê Kırdasu de vazıne, naê:

1. Ma na 'lehçu'ame pêser, cı ra zu zon vezeme.

Tavi ke çiyoy nianê nêbeno. Çıke na 'lehçê' ke vazınê, hetê fonolozi u morfolozi u leksikolozi ra xelê ve ferqê. Coka kês zonê kêşi fam nêkeno. Mordemi ke na zoni kerdi zê zuvuni, i zoni heni benê xırave ke, êndi kês fam nêkeno. Na iddia nianêne ıeleta. Rozê ke Berlin de zu cemat de, na iddia seweta Zazaki u zovina 'lehçu'nê binu mı ra vate, mı cı ra niya va:

Ma vazıme ke heyay, ni hurdemêna 'lehçe'ê; de hayde, bêrê ma nine biame pêser. Ez zu cümleo de ret sıma ra van, eve 'özne' u 'nesne' u 'yüklem' vo. Ney heni biarê pêser ke, zu Kırdas/Kur ki sola fam kero.

Ez son mali.

Kırdas/Kur na cümle ra teyniya qesê vireni fam keno: 'ez'; çıke qeso wertaxo. Hama qesê diyini, yanê 'son'ı se kerime? De hayde, vazıme ke Kırmanc/Zaza tove kero, 'son' nêvazo, 'terım' vazo ke, sola Kırdas/Kur ki fam kero, hem ki sola zu zon vo.

*Ez terım mali.

Zu Kırdas/Kur na cümle çıturi fam keno?:

* ‘Ben eve gidiyorum.’

halvî ke manê ho Kırmancki/Zazaki de vurino, beno:

‘Ben davara gidiyorum’.

Ma na zu cümlo rêt de, tek zu qeso dıyın vurna; oseno ke, heya, hetê biçimi ra mordem qesu ra zuy vezeno, zuyê de bini keno cı, peyniya ho sebena? Kêşê fam nêkeno, yanê zoni benê xırave.

2. Mı ke Basel (İsviçre) de *Tarixê Zonunê İranki de Caê Kırmancki/Zazaki* sero zu konferansê ho de qesey kerd (26.11.1995), mı zu *ıerta zoni* mısınê ra gosedaru. Na ıerta de mıntıqa ke zono Kırmancki/Zazaki tede qesey beno işaret kerdı vi, zu ki namê sukun u qezu tede noşıyo.

Zu erziya werte, vake ‘o bölgeye neden Kürdistan diye yazmamışsın?’ Tavi ke, *welatê her miletî, eve namê i miletî darino we*. Welatê miletê Aravi ra Arabistan vazino, yê Yunan-i Yunanistan, yê Bulgar-i Bulgaristan, ... filan. Welatê miletê Kırmancki/Zazay ki gêrek eve namê ho wedariyo. Coka namê welatê miletê Zazay/Kırmancki ra ‘Kürdistan’ vatene, qe nêbeno. Kuři/Kırdaşı ke welatê ho ra heni vazê, beno. Hama haqa ho çina ke, welatê miletê Zazay/Kırmancki ra ‘Kürdistan’ vazo. Mukayesê zonê Zazaki ve zovina zonunê İranki ra biye, her kêşê eve çımunê ho di ke, raşti Zazaki ve Kırdaşki ra zovina zonê. Oncia i mordemi (Kırdaşê Qerekoçani), na rae ki niya vake:

‘Evet, iki dil olabilir, ama Zazalar ve Kürtler tek ulustur!’

Mı ki vake:

Tırki ve Kırdaşki ra dı zonê. Tamam. Hama, ma şikime ke iddia kerime, vazime ‘miletê Tırki ve miletê Kırdaşki ra zu *miletî*, ya ki zu ‘ulus’o?’ Nêbeno. Dêmake Tırk ve Kırdaşki ra çıturi ke zu milet nêbeno, Zaza/Kırmancki ve Kuři/Kırdaşki ra ki zu milet nêbeno.

Ez ke na iddaunê nianenu gêgane hesnan, niya van: Her kêş ke çiko, uyo. Tırk Tırko, Kırmanc/Zaza Kırmanc/Zaza-o, Kırdas/Kuŕ ki Kırdas/Kuŕo. Elevi eleviyo, sunni ki sunniyo. Êndi ker kêş zuvini qewıl kero, zuvini rê hürmet kero. Çıko na şovenizm, çıka na inkarcêni?!

Serbestiye haqa mîletê Zazay/Kırmancia

3. Vanê ke: *'Mordem her qesa henêne hesneno ke, gosê isoni benê dergi.'* Olvozê ke Cemate Dêrsımı Berlin'i de gureene, siyasetçiune Kırdasu de mesala 'Zaza' u 'Kürt'i sero qesey kerdo. Mordemunê Cemate Dêrsımı ke qalê Kırmanci/Zazay kerdo, 'bıra' Kırdas ke tenê koto tenge, na mane de vato: *'Tamam ayrı dil olabilir. Kürdistan kurulunca, Zazalara da otonomi vereceğiz'*. Kuŕi ke koti tenge, na qesê nianêni vanê, gêgane heşinime pê. Yanê ni pêro qesê sata tengê. Hama qesê sata *hirayie*, ma cor 'bıra' Tırki ra heşiyame pê.

Mîlito Kırmanc/Zaza ne siyasetçiunê Kırdasu/Kuŕu ra, ne ki yê Tırku ra, pars arê nêkeno! Her mîlet haqa ho wazeno; eve lezê ho, *haqa hoa demokrate cêno*. Demokrasi ke ame Anadolıye, gêreke her mîlet züane ('eşit') bo. Na ki eve zu *sistemo fedaratif* bena. Mîlito Kırmanc/Zaza welatê ho sero, Tırk welatê ho sero, Kırdas/Kuŕ ki welatê ho sero *dewleta hoa federale* rono; pêro piya ki zerê na *Zuyiya Dewletunê Fedaralu* de caê ho bîcêrê. Mîletê Zazay/Kırmanci ki, zerê zu *Zuyiya Federale* de, welatê ho sero *Dewleta Zazaistania Federale* nano ro, ho idara keno.

Yanê mîlito Kırmanc/Zaza bînedestiya Tırki ra veziyo, na rae ki bînê bandıra Kuŕi kuyo, nêbeno. *Serbestiye, haqa mîletê Zazay/Kırmancia*. Demokratê Kırmanci/Zazay ki, zê Kırdasu/Kuŕu şovenistêni nêkenê: Kırdasê/Kuŕê ke zerê *Welatê Zazay/Kırmanci* de cüaenê ('yaşıyorlar'), hetê zon u kulturi ra, haqa otonomi danê cı.

8. Gramerê zonê Zazaki

Ez 1984 ra tepiya Gramerê Zonê Zazaki sero gureune. Hama çituri kotime na mesela! Mı zerê ho de, ho ve ho lez kerdêne. Serto virê, ez gêreke alaqa ho siyaset u siyasetçiunê Kuru ra bıbirnîne. Çı ke ez honde ke wertê dine de viyo, uza caê ma, caê miletê Kırmanci/Zazay çine bi. Mı ke qal kerdêne, taê zê Şıwan Perveri u taê binu eve qesu mı rê çalım kerdêne; iê ke era mı ser nêkotêne, ine ki pey de fizilêni kerdêne, eve u tore dısmênêni kerdêne.

Mı ke taê mordemu de qesey kerdêne, niya vatêne: *'Kırdasu hata nıka ma ra qesê nêvato!'* Ê tavi, zuy ke fekê ho we nêkerd, zon u kulturê miletê ho aktiv temsil nêkerd, sero lez nêkerd, mesela miletê ho rê sarê ho qe nêdezna, inkarcêni lehçecêni qewul kerde, ma kami êndi deyra qesê vano? Tavi ke icav nêkeno!

Na hurênaisu ra tepiya, mı ke ho ve ho vake 'uyo ke ez son wertê Kırdasu de enerziyê ho qal u qır de dêrs ken, son universita de *Gramerê Zonê Zazaki* sero gurean, qe ke nê, na vazifeo tarixki ken. Mı ho karê siyaseti ra ontı vi. Çı ke karê ilimi rê zof waxt u zof konsantrasyon lozımo. Hem karê siyaseti, hem ki karê ilimi piya nêbeno. Mı qerarê ho heni davi cı ke, gramero kılm nê, zu gramero eve teferuat bêro meyda. Hem ki gramero de ilmi bo.

Nıka ki na eser, mı zê wastena ho ard meyda, asma temuze 1995 de doxtora mına *Gramerê Zonê Zazaki* Universita Tekniki de qewul biye. Eve vatisê yayınxaney esmer payiz mutlaqa matbaara vezino. Na Gramer de 150 ra zêde yayını tespit kerdı ke, alimê zon u tarix u etnolozi u sosyoloji têde qalê zonê Zazaki kenê. Na eserê ilmi eve almanki u ingilizki u fransızki u urıski u isveçki u farski u taê zonunê binu noşiyê. Gramerde, nostisê alimun u yê Kırdasun u Soranun u Tırku sero qal beno.

Karê linguistikiyo ke eve usilo ilmi u eve metodunê îeletu biyo, diskusiyonê têdine tede beno.

Tavi ita ez mukayesê zonu sero ki vînetune, çike eve naê zonê İranki (pêro piya 40 ê) ke ardi têverver. U waxt beno zelal ke, kamızı zoni zuvini ra duri, kamızı nêzdi kunê. Na mukayese, fonoloji u morfoloji seroo. raşti ke na mukayese ra tepiya eve ispat beno zelal ke, caê zonê Kırmancki/Zazaki kotiyo. İta Zazaki waxtê newey ra eve zonê Farski u Kirdaski u Soranki u Guranki u Gilanki u Mazendaranki u Sangesarki u xelê zonunê binu mukayese beno. Taê mukayesey ki hetê morfo-syntaksi ra wertê Zazaki u Farski u Kirdaski u Soranki de beno ke, ita ki zof neticê enteresani vezinê. Kamızı zoni koti zuvini cênê, koti eve ferqê, rınd oseno. Fonoloji ki eve teferuat analiz biyo.

Letê grameri ra zêde caê morfo-syntaksio. İta de *Substantiv* u *Deklinasyon / isim halleri, zamir* (Pronomen) tek ve tek analiz kerdo. Hora her cade hem durimê qeydeyini ('kurallı') hem ki bêqeydeyini ('kuralsız') tespit biyê.

Fiil de ki henıyo. Mı itade 487 *fiilê temeli* gureti, *strukturê* morfolożira gore analiz kerdi. Na struktur ('yapı') ra gore çond gurup fiili zonê Zazaki de estê veziya meyda. Çond waxt u çond *modi* ('kip') bêli bi. *Deklinasyon* ('fiil çekimi') vireniye ra ve peyniye eve fiilune weçintu heve ve heve ard meyda. Qeyde u qanunê zovina qesun u durumunê grameri tek ve tek tespit bi. Her qeyde u qanun eve xelê misalu ispat kerd, temelo de qayım vırast. Eve qeso kılm, heni zonan ke zeê grameri sımaraê ard ra çımu ver.

9. Nostê noskari

Kilmeki

AKSA	Zuyiya Televunê Teverê Kurdistani
DS	Desmala Sure
GW	Gaziya Welat, Frankfurt a.M.
H	Hêvi, Paris
ÖY	Özgürlük Yolu, Ankara
R	Ronahi, Zürich
RN	Roja Nu, Stockholm
RW	Roja Welat, Ankara
mr.	more
n.	niade, bewni
nb.	notê bini
p.	pelge, pelgi

Eve Zazaki

1976

Beyannamê Newrozi, Marte 1976, Köln.
Lezê Ma, R, marte '76, mr. 18, p. 28.

1977

Çınayrê Kurdki Noseme?, R, mr. 19, Şubate 1977, p. 4.
Milet Çiko?, R, mr. 21, Hazirane 1977, p. 4.
Piyakerê Koledarunê Tırki, R: mr. 22, p. 5, mr. 23, Marte 1978, p. 7.
Dersim yöresinden iki halk türküsü: *Sahın, Xozat*, ÖY, mr. 30, p. 91-98.

1978

Çuxure, RW, 5 Mart 1978, mr. 5.
Politika Asimilasyonu, Marte 1978, mr. 23, p. 7.
Hirê Binateweri, R, Gulane 1978, mr. 24, p. 3.

Cani Cani, ÖY, Mayıs 1978, mr. 36, p. 87-94.

Xelil, Hesen Qala, Şevdin, Pore, ÖY, Aralık 1978, mr. 43, p. 87-95.

1979

Beyannamê Newrozi, 16.3.1979 (AKSA-Berlin).

Hayderê, RN, 7ê hazirane 1979.

Raporê karê AKSA, seweta kongra 20ine, 21.7.1979, 4 p.

1980

Daê mî hêfê to guret!, GW, mr. 2, p. 8, mr. 3, p. 10. DS de oncia veziya: mr. 10, Ocak 1994, 5-8.

1983-84

Folklorê Kurdi ebe zarava Dîmilki, H, 1.1983, 83-106, 2.1984, 109-124.

Ferhengok; Zaza-Kurmanji-Tirki, H, 1. 1983, p. 107-123.

1987

Lawikê Pir Sultani, Berlin 1987; 16 lawikê Pir Sultani eve tercümê Zazaki; Qesê veri hem ki eve Tirki u Almanki.

Eve Almanki

1992 Hadank, Karl, Aus dem Nachlaß herausgegeben von Zilfi Selcan, *Zur Klassifizierung westiranischer Sprachen*, in: AcOr, 53.1992, 28-75. Vorwort: Z. S., bk. Ware, Nr. 6, Mayıs 1994, s. 44-45.

1998 *Die Entwicklung der Zaza-Sprache*, Ware, Zaza Dili ve Kültürü Dergisi, Baiersbronn (Almanya), Nr. 12, Kas. 1998, s. 152-163.

1998 Grammatik der Zaza-Sprache, Nord-Dialekt (Dersim-Dialekt), Berlin 1998, Wissenschaft & Technik Verlag: 730 S. Doktora (Dilbilimi Enstitüsü, Berlin Teknik Üniversitesi).

- 2004 *Das Zaza-Deutsche Korpus und die Berechnung sprachlicher Hufigkeiten*, in: Korean &/or Corpus Linguistics, Ed.: Sang-Oak Lee, Proceedings of ICKL-TU Berlin International Conference on Korean/Corpus Linguistics, 21-22 July 2003, Seoul 2004, S. 87-149.

Eve Tırki

1993-94

Zaza Milli Meselesi Hakkında, DS, mr. 9: Aralık 1993, p. 25-33, mr. 10: Ocak 1994, p. 17-25; Zaza Kulturu Yayınları, Ankara 1994; Kendi Yayınım, Berlin 1994.

- 2004 *Zaza Ulusal Sorunu*, internet yay.: www.zazaki.de/index_tr.html
Zaza Dilinin Gelişimi, internet y.: www.zazaki.de/index_tr.html

10. Muzikê Zazaki

<i>Lawikê Dersimi-1</i>	1976	14 lawiki
<i>Lawikê Dersimi-2</i>	1977	14 lawiki
<i>Lawikê Azadiye</i>	1978	11 lawiki
<i>Lawikê Pir Sultani</i>	1987	16 lawiki
<i>Lawikê Zazaki</i>	1992	14 lawiki

Berlin, 12.10.1996

Hazırkerdena interneti: 02.06.2004

11. Literatur

- Blau, J., *Gurânî et zâzâ*, Compendium Linguarum Iranicarum, Hg.: R. Schmitt, Wiesbaden 1989, 338-340.
- Mann, O./ K. Hadank, *Mundarten der Zâzâ*, Berlin 1932.
- Minorsky, V., *Daylam*, Encyclop. of Islam, 1965, Vol. 2, 189-194.
- Minorsky, V., *Kurden (-Sprache)*, Enzyklop. des Islam, 1927, p. 1234 çep; hem ki n. nüsha Tırki, 1955, İslam Ansiklopedisi, mad. *Kürtler-Kürt dili*, p. 1111-1112.
- Minorsky, V., *Les origines des Kurdes*, Actes du XXe Congres international des orientalistes, Sept. 1938, Louvain 1940, 143-152, p. 145.
- Minorsky, V., *Notes sur la secte des Ahlé-Haqq*, Revue du Monde Musulman, 39-41.1920, p. 34, nb. 1.
- Minorsky, V., *Senna*, Enzyklop. des Islam, 1934, 240-245, p. 243.
- Minorsky, V., *The Gûrân*, BSOAS, XI. part 1. 1943, 75-103, p. 88.
- Minorsky, V., *La domination des Dailamites*, Paris 1931, p. 17.
- Morgenstierne, G., *Neuiranische Sprachen*, Handbuch der Orientalistik, Iranistik, 4.1958, p. 160, 162, 165-166, 175-176.
- Oranskij, I. M., *Les Langues Iraniennes*, Paris 1977, Uriski ra tercüme: J. Blau; (orizinal: Moskova 1963).
- Tedesco, P., *Dialektologie der westiranischen Turfantexte*, Le Monde Oriental (Uppsala) 15.1921, 184-258.
- Rıza, M., *Benlik ve Dilbirliğimiz*, İstanbul 1933
- Dokumentation der Tagung kurdischer Lehrer und Erzieher in der Bundesrepublik am 13./14.7.1985, München 1985, 40 p., p. 3.

Zerê

1. Zon u identita.....	2
2. Zon u kulturê Zazaki sero karê mî.....	5
2.1 Karê kultur u siyaseti.....	6
3. Nostena Zazaki.....	9
4. Karê muziki	9
5. Miliyetçîê Kuru/Kirdasu ve xızmekekarunê ho ra verva serbestiya mîletê Zazay/Kirmanci vezinê	10
6. Lezê serbestiye de wertê Zazaun/Kirmancun u Kirdasu/Kuru de hurênaisê musavêni.....	12
Sewa Newrozi de seweta zonê Zazaki danê zuvini ro.....	16
Lezê siyasetçiunê Kuru, lezê mîletê Kirmanci/Zazay niyo	16
6.1 Binedesteni ra ve baxsebiyais	17
7. Înkarcêni u lehçecêni	18
7.1 Peyniya lehçecêni asimilasyono.....	20
7.2 Înkarcêni u lehçecênia Tırki.....	20
7.3 Înkarcêni u lehçecênia Kuri/Kirdaşi	24
3. Malimê Kuri/Kirdaşi se vanê?	27
8. Gramerê zonê Zazaki	32
9. Nostê noskari	34
10. Muzikê Zazaki	36
11. Literatur.....	37